

Λαϊκή Αυτοδιοίκηση στην ελεύθερη Ελλάδα: Όραμα και Πολιτική

Της Μ. Τομαρά - Σιδέρη

ΘΕΣΠΙΣΗ

Από τα πλέον ελπιδοφόρα για τους κατακτημένους Έλληνες, αλλά και τα πλέον αξιόλογα σημεία στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης αποτελούν ασφαλώς οι θεσμοί της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Δικαιοσύνης.

Στο πλαίσιο της σύντομης αυτής ανακοίνωσης θα παρουσιάσω δύο βασικές πτυχές του φαινομένου: Την Λαϊκή αυτοδιοίκηση σαν όραμα, από τη μια, και σαν πολιτική και θεσμική πραγματικότητα, από την άλλη.

Κατά το ψήφισμα των Κορυσμάδων, τις 27 Μάη 1944 – το σύνταγμα της Ελεύθερης Αντιστασιακής Ελλάδας – «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από Λαό και ασκούνται από το Λαό». Και στον Κώδικα τοπικής αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ, της 7.8.1944, η Αυτοδιοίκηση αναγνωρίζεται σαν θεμελιώδης θεσμός του δημόσιου βίου των ελλήνων.

Η τελική διατύπωση των αρχών του Κώδικα «Ποσειδώνας» (που ήταν το αντιστασιακό όνομα του Κώδικα) κατεγράφη σε σύσκεψη όλων των λαϊκών συμβουλίων. Από 1ης Ιανουαρίου 1944 τέθηκαν σε εφαρμογή διατάξεις για την Αυτοδιοίκηση και την Λαϊκή Δικαιοσύνη από 146 άρθρα και δεσμεύτηκαν οι οργανώσεις των χωριών για την εφαρμογή του πρώτου αυτού λαϊκού νόμου.

1821-1944

Στην αίθουσα που συνεδρίαζε το εθνικό συμβούλιο ήταν γραμμένο: «Επίδαυρος 1821 - Κορυσμάδες 1944».

Η τοποθέτηση αυτή δίνει μια αφετηριακή κατεύθυνση και στους προβληματισμούς σχετικά με τον χαρακτήρα της λαϊκής αυτοδιοίκησης, τόσο στο ιδεολογικό πεδίο, όσο και σ' εκείνο της πολιτικής πρακτικής – και με όρους τόσο εννοιολογικής, όσο και ιστορικής ανάλυσης.

Η Τ.Α. σαν θεσμός έχει μια διάρκεια στην Ελληνική πολιτική

ζωή, η ιστορικότητα της οποίας προϋπάρχει του νεοελληνικού κράτους.

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας λοιπόν:

◆ Οι ίδιες οι πραγματικότητες της τουρκικής κατάκτησης επέβαλαν το περιεχόμενο της κοινοτικής αυτονομίας του ελληνισμού, επικαθορίζοντας ουσιαστικά, τυπικά και κυριαρχικά την όποια πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική παράδοση ενσαρκωνόταν στον υπάρχοντα κοινοτισμό. .

◆ Η ελληνική κοινότητα επιβίωσε με την συνδρομή της κεντρικής εξουσίας, λειτουργώντας κατά τρόπο συμβατό με τη λογική της και τις ανάγκες της.

◆ Λειτουργήσε σαν ο κύριος μηχανισμός ενσωμάτωσης της κατακτημένης κοινωνίας στο πλαίσιο που όρισε ο κατακτητής.

◆ Η βασική της λειτουργία ήταν η εκπλήρωση της φοροδοτικής υποχρέωσης.

◆ Η άσκησή της ήταν κατά κανόνα στα χέρια των μη-ανακλητών προυχόντων.

Εκείνοι είχαν όλες τις εξουσίες, εκείνοι διοικούσαν και οι ίδιοι δίκάζαν.

Με άλλα λόγια, το επί Τουρκοκρατίας κοινοτικό σύστημα αποτέλεσε έναν διοικητικό θεσμό με πολιτικές πτυχές. Η Τουρκοκρατία αποτέλεσε το περιβάλλον, στο οποίο η Τ.Α. μπόρεσε να λειτουργήσει σαν μια μορφή τοπικής πολιτειακής συγκρότησης και σαν πολιτικός πυρήνας ανάπτυξης και εξέλιξης του ελληνισμού – με θεμελιώδη ωστόσο προϋπόθεσή της την υπαγωγή της στην συγκεντρωτική κεντρική εξουσία της κατάκτησης.

Ο λόγος του Άρη στη Λαμία (20.4.44) ξαναγυρνά σ' αυτή την ιστορικότητα:

«Από τον Μοριά άρχισε η επανάσταση του 1821. Οι δυνάμεις του λαού παρέδωσαν στην πατρίδα τη λευτεριά. Το ΕΑΜ ήταν η νέα Φιλική Εταιρεία».

Ωστόσο, η όποια νομιμοποιητική αναφορά του λόγου της Αντίστασης στην επανάσταση του '21 δε σημαίνει αυτονόητα ή αναγκαία ακύρωση της ιστορικότητας των φαινομένων. Συνεπώς, είναι απαραίτητη η αποδέσμευση, ανάδειξη και ανάλυση

των ιδιαιτεροτήτων, της ειδοποιού διαφοράς, που χαρακτήριζε την αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα, ξεχωρίζοντάς την από τις άλλες ιστορικές εκφάνσεις τέτοιων φαινομένων.

Πράγματι, η μορφοποίηση, η λειτουργία, καθώς και η πιο καθοριστική ιδιαιτερότητα – το πολιτικό περιβάλλον διαμόρφωσης και υλοποίησης της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης στην περίοδο της Αντίστασης – παρουσιάζουν ουσιώδεις διαφορές σε σχέση με τις ελληνικές κοινότητες στην Τουρκοκρατία.

Με μεγάλη συντομία θα λέγαμε ότι ο επί Τουρκοκρατίας διοικητικός θεσμός με πολιτικές πτυχές αντικαταστάθηκε από έναν πολιτικό θεσμό με διοικητικές πτυχές. Αντίστοιχα, αντί για φοροδοτική υποχρέωση έναντι του ένοπλου κατακτητή, η λειτουργία της Τ.Α. στην αντίσταση υλοποιεί την πραγματική άσκηση λαϊκής εξουσίας, στηριγμένη στον ένοπλο λαό και πλαισιωμένη από την λαϊκή δικαιοσύνη.

ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Έχοντας υπ' όψη τις έκτακτες συνθήκες του πολέμου, καθώς και τις ανάγκες του λαού της ελεύθερης Ελλάδας για την αυτοδιοίκησή του και την λειτουργία της δικαιοσύνης, από το Επιτελικό Γραφείο του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ ορίστηκαν (Αύγουστος 1943) οι ακόλουθες διατάξεις:

◆ Βασικοί κλάδοι της αυτοδιοίκησης είναι:

- 1) Η διοίκηση των δήμων και κοινοτήτων και
- 2) Η λαϊκή δικαιοσύνη.

◆ Κάθε κοινότητα, δήμος, επαρχία και νομός διοικούνται από Συμβούλια. Σε κάθε κοινότητα και δήμο, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγκών του Λαού, ιδρύονται οι εξής Λαϊκές Επιτροπές:

- 1) Επιτροπή Λαϊκής Ασφάλειας
- 2) Σχολική επιτροπή
- 3) Εκκλησιαστική επιτροπή
- 4) Επιτροπή Κοινωνικής Πρόνοιας και Επισιτισμού και
- 5) Εξελεγκτική επιτροπή.

◆ Το λειτούργημα των μελών των οργάνων της αυτοδιοίκησης είναι τιμητικό, άμισθο και υποχρεωτικό.

◆ Ο θεσμός της αυτοδιοίκησης αποτελεί την πρώτη θεσμική χειρονομία του μαχόμενου - ελεύθερου ελληνικού λαού. Έχει τη σημασία ότι ο λαός παίρνει ενεργά μέρος στη διοίκησή του με σκοπό την άμεση και καλύτερη ικανοποίηση των κοινών συμφερόντων των πολιτών – και μάλιστα, όπως ρητά ορίζεται στην εγκύκλιο του Γενικού Στρατηγείου, ... «χωρίς τη μεσολάβηση των διαφόρων πολιτικών τυχοδιωκτών ή διχτατορίσκων». Και αυτό το δεύτερο έχει πολύ μεγάλη αξία, γιατί «πολύ σύντομα θα φέρει την πνευματική και πολιτική απολύτρωση του Λαού, την οποία ονειρεύτηκε και για την οποία αγωνίστηκε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ».

◆ Με την υπ' αριθμόν 6 απόφαση του Γενικού Στρατηγείου ορίζεται ρητά ότι «δεν δίνεται στις εκλογές Τ.Α. κομματικός χαρακτήρας και το αποτέλεσμα τους δεν μπορεί παρά να είναι η ελεύθερη θέληση του Ελληνικού λαού». Το σύνθημα ήταν: «Να βγουν οι καλύτεροι».

◆ «Σε κάθε κοινότητα και δήμο ιδρύονται από ένα ή περισσότερα Λαϊκά Δικαστήρια. Η πολιτική και ποινική δικαιοσύνη απονεμεται από τα Λαϊκά δικαστήρια, που καταρτίζονται και λειτουργούν σύμφωνα με τον παρόντα νόμο. Είναι 2 βαθμών: Τα τοπικά 5μελή λαϊκά δικαστήρια και τα αναθεωρητικά. Οι δικαστές εκλέγονται από τον λαό και κρίνουν κατά συνείδηση, στηριζόμενοι μόνο στα περιστατικά που βγαίνουν από τη διαδικασία. Για κριτήριο έχουν την αντίληψη του ίσου, του ορθού και του δίκαιου. Εφαρμόζουν τις διατάξεις του παρόντος νόμου και, όταν δεν υπάρχει ρητή διάταξη, δικάζουν σύμφωνα με το κοινό αίσθημα του δικαίου και τους κανόνες της ηθικής, παίρνοντας γι' αφετηρία τους το ισχύον ελληνικό δίκαιο. Κανένας παρεμβατισμός, καμιά αυθαιρεσία στα έργα των οργάνων αυτών».

◆ Οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων ήταν δημόσιες. Μόνο αν το δικαστήριο έκρινε ότι υπήρχε βάσιμος λόγος να διαταραχθεί η δημόσια τάξη ή να διαταραχθούν τα δημόσια ήθη αποφάσιζε και διέτασσε να μην τηρηθεί η δημοσιότητα της δίκης.

◆ Οι αποφάσεις των λαϊκών δικαστηρίων απαγγέλλονταν φανερά και ήταν οριστικές. Σκοπός της ποινής σε καμμία περίπτωση δεν ήταν η εκδίκηση, αλλά η βελτίωση του υπαίτιου.

◆ Η συνειδητοποίηση της αντίληψης πως οι λαϊκές ελευθερίες είναι εγγυητές του συντάγματος και της λαϊκής κυριαρχίας οδήγησε στην κατοχύρωση της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές και στα διάφορα όργανα λαϊκής αυτοδιοίκησης και δικαιοσύνης.

«Για να επιτύχουμε το βασικό μας σκοπό, για να καταστήσουμε την γυναίκα πραγματικό σύντροφο της ζωής μας με ίσα πολιτικά δικαιώματα, πρέπει να καλλιεργήσουμε την ενδόμυχη επιθυμία της για δράση, να δώσουμε ώθηση για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων της στη ζωή, να καταστήσουμε πραγματικότητα τα δικαιώματα που ίσαμε τώρα απέκτησε. Και αυτό το τελευταίο θα το επιτύχουμε, αν όλες οι γυναίκες που έχουν δικαίωμα παίρνουν μέρος στις εκλογές σαν εκλογείς και εκλόγιμες.

Πρώτα εμείς, με το παράδειγμα της μάνας μας, πρέπει να σπάσουμε την άδικη προκατάληψη που επικρατεί, δυστυχώς, σχετικά».

ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο πολιτικός μηχανισμός του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ πλαισίωσε, υπηρέτησε και προώθησε με υποδειγματικό τρόπο την εφαρμογή της Λαϊκής αυτοδιοίκησης. Η ανυπαρξία συγκροτημένων πολιτικών ρυθμίσεων, λόγω της κατάλυσης του κεντρικού κράτους, έδωσε την δυνατότητα στο ΕΑΜ να εγκαταστήσει ένα οργανωμένο οιονεί κράτος – ακριβέστερα, μια πολιτικά υποδειγματική οργάνωση πολιτείας και άσκηση εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές.

Το είδος και η ποιότητα της οργάνωσης, η ιδεολογική της ταυτότητα και η καταξιωμένη πρακτική δίνουν τις εγγυήσεις, το θεσμικό υπόβαθρο για να λειτουργήσει πολιτικά η κοινωνία, τη βάση για τη θεσμική αυτορρύθμιση και τον πολιτικό αυτοπροσδιορισμό της κοινωνίας.

Η εφαρμογή του άμεσου δημοκρατικού συστήματος προσανατολίζεται στη διασφάλιση της πολιτικής αυτονομίας του κοινωνικού σώματος. Ένδειξη γι' αυτό είναι η δυσπιστία που εκδηλώνουν για τους θεσμούς της Ελεύθερης Ελλάδας των βουνών τα

πολιτικά κέντρα της πόλης – αστικός πολιτικός κόσμος, Άγγλοι και λοιποί «σύμμαχοι». Στα τέλη του 1943, ο Βρετανός πρεσβευτής Λήπερ αναφέρει στην κυβέρνησή του: «Πάντες οι νομιμόφρονες πολιτικοί ηγέτες ζήτησαν την κατάργηση των εγκατασταθεισών βία πολιτικών και άλλων αρχών της υπαίθρου». Αντίστοιχα έκφρασή τους στο πεδίο της πολιτικής στρατηγικής, ήταν η θέση, που διατυπώθηκε στους κόλπους των Καπετάνιων του αντάρτικου – ότι δηλαδή η στρατιωτική νίκη και η θεσμική της μεταγραφή (ουσιαστικά, στην Λαϊκή αυτοδιοίκηση και δικαιοσύνη και στον Λαϊκό στρατό) θα επέφεραν αυτόματα ή και ισοδυναμούσαν άμεσα με την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας – πράγμα που όντως έγινε με τον Τίτο στην Γιουγκοσλαβία.

ΟΡΑΜΑ

Το ΕΑΜ και η ΠΕΕΑ αποτέλεσαν αργότερα το όπλο επιβίωσης της πολιτικής αυτονομίας του ελληνικού λαού στα χρόνια της κατοχής. Τον μοχλό της γρήγορης απελευθέρωσής του. Η λαϊκή θέληση περιφρουρήθηκε με τον σεβασμό στη λαϊκή ετυμγορία.

Ο Άρης Βελουχιώτης, τέκνο της Ρούμελης με ιδιαίτερη δράση στην Ευρυτανία, δεν ήταν ο τύπος του τοπικού παράγοντα, αλλά αντιπροώπευε ως ηγέτης το σύνολο του μαχόμενου ελληνικού λαού. Έτσι, το έργο του δεν περιορίζεται σε ένα απλό τοπικό φαινόμενο, τόσο με την γεωγραφική όσο και με την ιστορική έννοια, αλλά αποκτά ευρύτερη σημασία.

Αντί άλλης αξιολόγησης παραθέτουμε τον χαρακτηρισμό, που αποδόθηκε για τη δράση του από τους αντιπάλους του, την Γκεστάπο – που θυμίζει και ό,τι εννοεί ο Λήπερ: «Το καθεστώς της Εθνικής Αντίστασης φέρει τη σφραγίδα της άκρας αριστεράς, τοσοούτω μάλλον όσο η Σοβιετική Ρωσία ενσαρκώνει τα εγκαινιασθέντα συστήματα των ελεύθερων περιοχών».

Το κατά πόσο ευσταθεί πραγματολογικά και ακριβολογεί ο χαρακτηρισμός «σοβιετική δημοκρατία» είναι ίσως λιγότερο σημαντικό από την ιδεολογική και συνασπισθηματική φόρτιση των

όρων αυτών, που δείχνουν το μέγεθος και την σπουδαιότητα των οραμάτων και της δυναμικής, που περιέκλειε η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση στην Αντίσταση.

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΩΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ;

Η προκαταρκτική αναφορά μας στην Τουρκοκρατία δείχνει ότι ένα αιώνα μετά η τοπική κοινωνία δεν οργανώνει τους θεσμούς της ενόψη της συνδιαλλαγής της με την κεντρική εξουσία, αλλά οραματιζόμενη και σχεδιάζοντας θεσμούς, που ξεπερνούν την διαχείριση στενά τοπικών προβλημάτων και δίνουν πρότυπα οργάνωσης και διαχείρισης της εξουσίας στην συνολική κοινωνία.

Η ιδιαιτερότητα των περιστάσεων – ένοπλος αγώνας – προσδιορίζει ίσως και τη μείζονα ιδιαιτερότητα του περιβάλλοντος ανάπτυξης αυτής της μορφής λαϊκής εξουσίας. Δηλαδή το ότι ο ένοπλος λαός ήταν όχι μόνο η πηγή της νομιμότητας, αλλά και το σώμα που υλοποιούσε, στο εσωτερικό του και για δικό του λογαριασμό, την άσκηση της εξουσίας.

Ίσως οι ιστορικές αυτές περιστάσεις δεν επαναληφθούν ποτέ. Ωστόσο, το ερώτημα που ανακινούν, καθώς και ο τύπος απάντησης που υλοποιήθηκε τότε, υποδεικνύουν και το πιο κρίσιμο από τα ζητήματα: Το ζήτημα των πολιτικών προϋποθέσεων κάθε θεσμικού πλαισίου. Το ιστορικά καταγεγραμμένο έργο της λαϊκής εξουσίας στην Αντίσταση αναδεικνύει έτσι την πιο ουσιαστική σήμερα διάστασή του – την επικαιρότητα του ζητήματος.

Η εμπειρία της αυτοδιοίκησης στην Αντίσταση – αληθινή εμπειρία λαϊκής εξουσίας – μπορεί να καταπνίγηκε σαν πολιτική πραγματικότητα. Όμως θα παραμείνει σαν σύλληψη, σαν όραμα – θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε, όραμα προφητικό. Που γι' αυτό ίσως ακολούθησε την πολιτική τύχη των προφητών, όπως την περιγράφει ο Μακιαβέλι στον «Ηγεμόνα»: Αν έχουν τη δύναμη να υπερασπίσουν το έργο τους, νικούν – αν όχι, διώκονται και εξοντώνονται.